

**MAKTABGACHA VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI**

**A.AVLONIY NOMIDAGI
ILMIY-TADQIQOT INSTITUTI**

**JIZZAX VILOYATI
PEDAGOGIKA MARKAZI**

**“INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA FAN, TA'LIM VA ISHLAB
CHIQRISH INTEGRATSIYASINI TA'MINLASH:
MUAMMO VA YECHIMLAR”**

**XALQARO ILMIY-AMALIY ONLAYN KONFERENSIYASI
(2024-YIL, 15-IYUN)**

MATERIALLARI

**“ENSURING THE INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND
PRODUCTION BASED ON INNOVATIVE TECHNOLOGIES:
PROBLEMS AND SOLUTIONS”**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL
ONLINE CONFERENCE
(JUNE 15, 2024 Y)**

MATERIALS

O'QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO'NALTIRISHNI SAMARALI TASHKIL ETISH YO'LLARI

Abdurashidov Sharofiddin Do'smatovich

Jizzax viloyati PM o'quv va metodik ishlar bo'yicha direktor o'rinbosari.

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос совершенствования профессиональной ориентации учащихся общеобразовательных школ.

Ключевые слова и понятия: профессия, интересы и склонности, умение, знание.

This article discusses the issue of improving the professional orientation of students in secondary schools.

Keywords and concepts: profession, interests and inclinations, skill, knowledge, practical application.

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishni takomillashtirishga oid fikr-mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: kasb-hunar, o'quvchi o'z qiziqishi, qobiliyat, bilim, amalda tadbiq.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning "Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz", deb nomlangan asarida "Fazandlarimiz uchun zamonaviy ish joylari yaratish, ularning hayotda munosib o'rin egallashini ta'minlashga qaratilgan ishlarimizni yangi bosqichga ko'tarishni davrning o'zi taqozo etmoqda. Biz yoshlarga doir davlat siyosatini hech og'ishmasdan, qat'iyat bilan davom ettiramiz. Nafaqat davom ettiramiz, balki bu siyosatni eng ustuvor vazifamiz sifatida bugun zamon talab qilayotgan yuksak darajaga ko'taramiz" deb takidlaydilar.

Respublikamizda ta'lim sifati va samaradorligini oshirish jarayonida bo'layotgan o'zgarishlar, ya'ni qabul qilingan Qonun va farmoyishlar jamiyatimizning rivojlanishida muhim omillardan biri sanaladi.

O'zbekistonda ta'limning yangi paradigmalariga o'tish nafaqat o'quvchilarning o'z-o'zini ijodiy rivojlantirishiga innovatsion yondashuvlarni, balki ayni jarayonni ta'minlashga imkon beruvchi metodologik asoslarni ham takomillashtirishni taqozo etadi. Respublikamizda ta'lim tizimini rivojlantirishning hozirgi bosqichi ta'lim mazmuni va metodikasiga, uning samaradorligini oshirishga sifat jihatdan yangi talablar qo'yimoqda.

Mamlakatimizning har bir fuqarosiga kasb va ish tanlash huquqi berilgandir. Bu huquq, amaliyot shuni ko'rsatadiki, ba'zan amalga oshirish juda qiyin yoki yangi kirib kelayotgan kasblar (keyingi sahifalarda bayon etiladi), ixtisosliklar to'g'risida kasblar haqida yetarli ma'lumot yo'q, ular shaxsning shaxsiyatiga qo'yiladigan talablar va o'z qobiliyatlarini baholash, ularning manfaatlarini hamda moyilligini aniqlash qobiliyatiga bog'liqdir. Ushbu bilim bir inson hayotida davomida kelajagini davom ettirish yoki qayerga borish kerakligini hal qilishi kerak bo'lgan vaqt keladi, uni amalga oshirish uchun kasbni, hayot yo'lini tanlash imkoni bo'ladi.

Mamlakatimizning har bir fuqarosiga kasb va ish tanlash huquqi berilgan. Biroq, bu huquqni, amaliyot shuni ko'rsatadiki, ba'zan amalga oshirish juda qiyin yoki yangi kirib kelayotgan kasblar, ixtisosliklar to'g'risida - kasblar haqida yetarli ma'lumot yo'q, ular shaxsning shaxsiyatiga qo'yiladigan talablar va o'z

qobiliyatlarini baholash, ularning manfaatlarini hamda moyilligini aniqlash qobiliyatiga bog'liq. Ushbu bilim va ko'nikmalar turli xil tadbirlarda, uchrashuv, ko'rgazmalar, to'garaklarda, ixtiyoriy mashg'ulotlarda, turli doiralarda, konsert dasturlari va tasviriy san'at ko'rgazmalarida, kitob bilan mustaqil ravishda ishlash jarayonida amalga oshadi.

Dunyo bo'yicha etmish mingdan ortiq kasblar mavjud bo'lsa, mehnat predmetiga qarab barcha kasblar beshta tipga bo'linadi.

Kasblarning tiplari. Mehnat predmetiga qarab barcha kasblar beshta tipga bo'linadi:

1. "Odam-tabiat" (P). Bu yerda mehnatning asosiy, yetakchi predmeti – jonli tabiatdir. Bu tipga, quyidagi kasblar kiradi: urug'shunos, meva-sabzavotshunos, davlat urug'chilik inspeksiyasi laboranti, master-chorvador, kimyoviy-bakteriologik tahlil laboranti, zootexnik, agronom va b.

2. "Odam-texnika" (T). Bunday kasblar tipida mehnatning asosiy yetakchi predmeti – texnika obektlari (mashinalar, mexanizmlar, kompyuterlar va boshqa shunga o'xshashlar), materiallar, energiya turlaridan iborat bo'ladi. Jonsiz tabiat obektlari (Yer osti boyliklari, tuproq, suv, o'rmon va qishloq xo'jaligi mahsulotlari) ham ko'p jihatdan shularga o'xshagan bo'ladi. Bu tipga, quyidagi kasblar kiradi: avtobus haydovchisi, kran mashinisti, dasturchi, robototexnik, injener-texnolog va b.

3. "Odam-odam" (Ch). Bu yerda asosiy mehnat predmeti – odamlardir. Mazkur mehnat sohasida mayllar, qiziqishlar qay darajada ekanini aniqlashda o'quv predmetlaridan tashqari, siz shaxsan o'zingiz jamoat ishlarida, jamoada o'tkaziladigan tadbirlarni tashkil etishda ishtirok etib orttirgan tajribangiz ham yordam beradi. Mazkur tipga kiradigan kasblarni quyidagicha ajratib ko'rsatish mumkin: maktabgacha tarbiya muassasasi tarbiyachisi, ishlab chiqarish ta'limi masteri, o'qituvchi dispetcheri, ishlab chiqarishni tashkil etish bo'yicha injener iqtisodchi, ekskursovod, sotuvchi, feldsher, shifokor (vrach) va b.

4. "Odam-belgili tizim" (Z). Kasblarning bu tipida shartli belgilar, raqamlar, kodlar, tabiiy yoki sun'iy tillar asosiy yetakchi mehnat predmeti hisoblanadi. Hozirgi zamon kishisi belgilar va belgi tizimlari dunyosida – tekstlar, chizmalar, sxemalar, kartalar, jadvallar, formulalar, yo'l belgilari ichida yashaydi. Binobarin, ularning hammasini biladigan tegishli mutaxassislar ham zarur. Masalan, tarjimon, nazoratchi, g'aznachi, dasturchi, hisobchi, topograf, injener va b.

5. "Odam-badiiy obraz" (X). Kasblarning bu tipida badiiy obrazlar, ularning tuzilish usullari yetakchi mehnat predmeti hisoblanadi. Bu yerda quyidagi kasblarni ajratib ko'rsatish mumkin: duradgor, toshga o'yib gul soluvchi, yoritish elektrotexnigi (teatrda), poyabzal konstruktor-modeleri, grafik-rassom, bastakor, teatr artisti, estrada artisti va b.

Kasblarning turkumlari. Mehnatning maqsadiga qarab kasblarni uch turkumga ajratib ko'rsatish mumkin.

1. Gnostik kasblar (G). Bu kasblarning nomi lotincha "gnozis" – bilim, bilish degan ma'noni anglatuvchi so'zdan olingan. Agar siz aqliy mehnat (ya'ni bilib olish, gnostik mehnat) bilan faqat ish stolida, xonada shug'ullanish mumkin deb o'zingizga odat bo'lib qolgan tarzda oylaydigan bo'lsangiz, u holda bunday fikrdan voz

kechishga to'g'ri keladi. Bilish, o'rganish mehnati bilan bog'liq bo'lgan ko'pgina kasblar mavjud bo'lib, ular bilan bevosita moddiy ishlab chiqarish jarayonida shug'ullanishga to'g'ri keladi. Masalan, nazoratchilar, sortga ajratuvchilar, pirometristlar ana shunday kasbdagi kishilardir.

2. O'zgartiruvchi kasblar (P). Juda ko'p kasblar mehnat predmetlarini o'zgartirish bilan bog'liq bo'ladi.

Odamning o'zgartiruvchi faoliyati faqat buyumlargagina qaratilib qolmay, shu bilan birga energiya turlariga, axborotlarga, jarayonlarga, ijtimoiy hayotning tuzilishiga qaratilgan bo'lishi ham mumkin. Bunga faqat birgina misol keltiramiz. Yetakchi o'quvchilarni uyushtirdi va ular ko'chat o'tqazishda faol ishtirok etdilar. Mana shu misolda faqat tabiatning o'zgarganligi to'g'risida gapirish kifoya qilmaydi. Bu yerda eng muhimi bolalarning mehnatga, bir-birlariga bo'lgan munosabatlari o'zgaradi va hokazo.

3. Tadqiqotchilik kasblari (I). Mazkur turkumning nomi izoh berishni talab qiladi. Bu nomga qarab, mazkur kasb qidiruv ishlari bilan (masalan, geologik qidiruv ishlari bilan) yoki ilmiy tadqiqotlar bilan, albatta, bog'liq kasb bo'lsa kerak, deb o'ylamaslik kerak. Bu yerda o'zgartiruvchi turkumga yaqin bo'lgan kasblar to'g'risida gap boradi.

Mazkur turkumdagi kasbda qilinadigan mehnatning maqsadi – qandaydir bir noma'lum narsani, buning ustiga ko'pincha cheklangan bir vaqt sharoitida qidirishdan iborat bo'ladi.

Kasblarning bo'limlari. Mehnat vositalariga qarab kasblar bo'limlarga bo'linadi.

1. Qo'l mehnatidan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan kasblar (R). Mazkur kasbda ishlovchi kishilar qo'l mehnatidan va mexanizatsiyalashtirilgan mehnat qurollaridan foydalanadilar. Masalan, otvyorka, skalpel (jarrohlik pichog'i), shtixel (yog'ochga yoki metallga o'yib gul solish asbobi), reysfeder, tortsovka (bo'yoqchilar cho'tkasining bir xili), elektr drel, buyoq purkagich, pnevmatik otboyka bolg'asi va hokazolar ana shunday ish quroli hisoblanadi.

2. Qo'lda boshqariladigan mashinalardan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan kasblar (M). Boshqacha qilib aytganda, ularni ham mashinada, ham qo'lda ish bajariladigan kasblar deyish mumkin – tokar, frezerchi, kran mashinisti, keng profildagi traktorchi-mashinist, elektrovoz mashinisti va boshqalar ana shunday ham qo'l mehnati, ham mashinadan foydalaniladigan kasblar qatoriga kiradi. Bunday kasblarda ishlaydigan kishilardan faqat texnologik bilimlarga ega bo'lish talab qilinmasdan, shu bilan birga ulardan qo'l mehnati malakasiga ega bo'lish ham talab qilinadi.

3. Avtomatlashtirilgan va avtomatik sistemalardan, apparatlardan foydalanish bilan borliq bo'lgan kasblar (A). Avtomatlashtirish darajasiga qarab ishlayotgan kishining zimmasiga har xil vazifa tushishi mumkin. Bu vazifa umuman agregatni va uning ta'miri bilan bog'liq bo'lgan ishlarni boshqarishdan tortib o'sha agregat ishini kuzatib turish va agar zarurat tug'ilsa, kerakli mutaxassisni chaqirishgacha bo'lgan ishlarni o'z ichiga oladi. Mazkur kasb bo'limining vakillari

prokat stanining operatori, energosistema dispetcheri, kimyo ishlab chiqarishi apparatchisi, avtomatik liniyalar operatori, po‘lat quyuvchi va boshqalardir.

4. Funktsional vositalar, mehnat qurollari ko‘proq talab qilinadigan kasblar (F). Bu yerda odam xulq-atvoridagi funktsional vositalar va uning nutqidagi ana shunday vositalar, ya’ni imo-ishoralar, tovushlar, so‘zlar, jummalarning talaffuz qilinishi, ma’no tashuvchi va emotsional intonatsiyalar, pauzalar, yuz mimikasi mehnat quroli rolini bajaradi. Bu bo‘limga: o‘qituvchi, tarbiyachi, san’atkor, aktyor, xor yoki orkestr dirijyori singari kasblar kiradi.

Odam organizmi ham funktsional vosita rolini bajarishi mumkin (balet artisti; sport pedagog-murabbiyi, ashulachi, sirk akrobati).

Mana shu kasblarni egallagan kishilar uchun o‘z xotirasida juda ko‘p qoidalarni, ma’lumotlarni saqlab qolish qobiliyati, o‘z-o‘zini nazorat qilish va o‘z-o‘zini boshqarish qobiliyati xarakterli bo‘ladi.

Kasblarning guruhleri. Nihoyat, piramidaning oxiridan oldingi qavati – mehnat sharoitlari bo‘yicha kasblar klassifikatsiyasiga to‘xtalib o‘tamiz. Kasblar to‘rtta guruhga bo‘linadi:

1. Odatdagi (“maishiy”) mikroiklim sharoitidagi mehnat (B). Hisobchi, iqtisodchi, chizmachi, o‘qituvchi va boshqalarni mana shu kasb gruppasiga kiritish mumkin.

2. Harorat, namlik keskin o‘zgarib turuvchi ochiq havoda ishlash bilan bog‘liq bo‘lgan mehnat (O). Quyidagi kasblar bunga misol bo‘la oladi: quruvchi, o‘t o‘chiruvchi, sug‘oruvchi va boshqalar.

3. Odatdan tashqari mehnat: yer ostida, suv ostida, balandlikda, havoda, qaynoq sexlarda, sog‘liq uchun muqarrar zararli ta’siri bo‘lgan tsexlarda ishlash (N). Bunday kasbga misollar: uchuvchi, shaxtyor, g‘avvos va hokazo.

4. Odamlarning sog‘ligi, hayoti uchun, katta-katta jamoat boyliklari, moddiy ne‘matlar uchun oshirilgan ma’naviy mas’uliyat bilan bog‘liq bo‘lgan mehnat (M). O‘qituvchi, shifokor, militsiya noziri, texnika xavfsizligi muxandisi va boshqa kasblarni mana shu mehnat guruhiga kiritish mumkin.

Kasb tanlashda shaxsning **qiziqishi, mayl va qobiliyatlari** muhim ahamiyat kasb etadi.

Qiziqish deganda odamning u yoki bu predmetga qaratilgan aktiv bilish faoliyati tushuniladi. Kasb tanlashga nisbatan olganda qiziqishlar bu odamning muayyan mehnat sohasiga ijobiy munosabati, uning bilishga va faoliyat ko‘rsatishga bo‘lgan intilishidir.

Qiziqishlar o‘zining mazmuni, ko‘lami, uzoq davom etishi va teranligiga qarab bir-biridan farq qiladi. Qiziqishlarning mazmuni va ko‘lami shaxsning bilim darajasini hamda har narsaga qiziquvchanligini aks ettiradi. Qiziqishlarning teranligi va uzoq vaqt davom etishi ularning barqarorligini ko‘rsatadi.

Qiziqishlar o‘z taraqqiyoti mobaynida bir nechta bosqichdan o‘tadi. Dastlab ular vaqtincha, epizodik xarakterda bo‘ladi hamda muayyan bir predmetga nisbatan ijobiy munosabatda namoyon bo‘ladi. Bunday qiziqishlar rivojlantirib borilmasa, ular tez orada susayib ketadi yoki mutlaqo so‘nadi. U yoki bu predmetning chuqur va muntazam ravishda o‘rganib borilishiga, mehnat faoliyatining qiziqqan sohasiga

sinchkovlik bilan kirishib ketilishiga qarab qiziqishlar mustahkamlanib, kuchayib borishi va asta-sekin barqaror qiziqishga aylanib qolishi mumkin. Bunday qiziqishlar ko‘pincha o‘sib, ulg‘aya borib, **maylga** aylanadi.

Mayl – kishining muayan faoliyat bilan shug‘ullanishga bo‘lgan intilishiga hamda mazkur faoliyat turiga muvofiq keladigan mahorat va malakalarni takomillashtirib, doimiy ravishda o‘z bilimini oshirib borish uchun intilishi.

Qobiliyatlar qiziqish va mayllar bilan mahkam bog‘liq bo‘ladi hamda shaxsning kasbga layoqatini ko‘rsatuvchi belgilarning ajralmas qismi hisoblanadi.

Shaxsning biror faoliyat sohasida muvaffaqiyat qozonishiga yordam beradigan har qanday individual psixologik xususiyatni qobiliyat deb hisoblash mumkin. Qobiliyatni faqat bilim va malakalardan iborat deb hisoblab bo‘lmaydi. Masalan, agar odam hidlarning bir-biridan farqini yaxshi bilsa va ularni esda saqlab qola olsa, u holda bunday fazilat kimyogar uchun, oshpaz va boshqa shunga o‘xshash kasbdagi kishilar uchun juda zarur bo‘lgan qobiliyat hisoblanadi. Basharti, kishining xotirasida juda ko‘p raqamlar, harflar, so‘zlar yoki tashqi alomatlar yaxshi (mustahkam) saqlanib qoladigan bo‘lsa, u kishi mana shu o‘z xotirasidagi ma‘lumotlarni kerak paytda ishlata olsa, u holda bu ham juda zarur fazilat, matematika, dasturchiga, konstruktorga va boshqa shunga o‘xshash kasbdagi kishilar uchun zarur bo‘lgan qobiliyat hisoblanadi.

Hamma uchun zarur bo‘lgan umumiy qobiliyatlar (masalan, ijodkorlikka bo‘lgan qobiliyat) yoki juda ko‘p kasblar va faoliyat turlari uchun zarur bo‘lgan qobiliyatlar (tashkilotchilik qobiliyatlari) ayrim kasblar yoki nisbatan tor doiradagi kasblar uchun muhim hisoblangan maxsus qobiliyatlar bo‘ladi. Har qanday kasbda ham umumiy va maxsus qobiliyatlar birga qo‘shilib kelgan taqdirdagina ishning muvaffaqiyati ta‘minlanishi mumkin.

Maxsus qobiliyatlarning kasb tanlashga ta‘siri.

Texnik qobiliyat – texnikani egallashga va texnika fanlarini o‘zlashtirishga bo‘lgan qobiliyat.

Matematik qobiliyat – matematikaga bo‘lgan qiziqish, mantiqiy fikrlash, analiz qilish, matematik bilimlarni muvaffaqiyatli egallash va shu kabilar.

Pedagogik qobiliyat – pedagogik faoliyatga qiziqish, bolalarni sevish, bolalar jamoasini uyushtira bilish mahorati, nutqning ravon va ishonтира oladigan bo‘lishi, talabchanlik, xushmuomalalik, adolatlilik, xolis niyatli bo‘lish va shu kabilar.

Tashkilotchilik qobiliyati – qandaydir bir ishni qila olish va odamlarni uyushtira olish mahorati.

Adabiy-lingvistik qobiliyat – adabiy faoliyatga, tillarni o‘rganib olishga bo‘lgan qobiliyat.

San‘atga bo‘lgan qobiliyat – ijodiy tasavvurga ega bo‘lish, obrazli fikrlash qobiliyati. Rassom uchun ko‘rib tasavvur qilishning yorqinligi, rang va shaklni his qilish, aktyor uchun – diksiya (talaffuz), mimika (imo-ishora), boshqalar qiyofasiga kira olish qobiliyati, nutqning ifodali bo‘lishi, tabiatdagi va tevarak-atrofdagi hayotda go‘zal narsalarni ko‘ra bilish.

Irodaviy sifatlarni, ya‘ni: dadillik, qat‘iyat, intizomlilik, o‘ziga va o‘z kuchiga ishonish, o‘zini idora qila bilish, og‘ir-vazmin bo‘lish singari fazilatlarni

rivojlantirishga ham harakat qilish kerak. Mana shu sifatlarning hammasi birga qo‘shilib mehnatga bo‘lgan qobiliyatni ta‘minlaydi.

Qiziqishlar, mayllar va qobiliyatlarning kasb tanlashdagi o‘zaro bog‘liqligini quyidagicha tasavvur qilish mumkin. Huloosa qilib aetganda har bir kishi aniq faoliyat sohasida o‘z qiziqishlari, mayllari va qobiliyatlarini shakllantirib hamda rivojlantirib, tanlanadigan kasbga yaxshi tayyorgarlik ko‘rib bormog‘i kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Umumiy o‘rta ta‘limning Milliy o‘quv dasturi loyihasi. Toshkent: RTM, 2020.-80 b.
2. Ishmuxamedov R.J., Yuldashev M. Ta‘lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar.– T.: “Nihol” nashriyoti, 2013, 2016.–279b.
3. Ne‘matov Sh.E., Tohirov O‘.O. va b.O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish orqali umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta‘limi uzviylikini ta‘minlashning nazariy-metodologik asoslari. Monografiya. – T.: O‘zPFITI, 2015. - 152 b.
4. Sharipov Sh.S., Vorobyov A.I., Muslimov N.A., Ismoilova M. Kasb ta‘limi pedagogikasi. - Toshkent., 2005. - 58 b.
5. Xolmatov P.Q., Umumiy o‘rta talim maktablarida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishni takomillashtirish Maktab va hayot jurnali.8/2022.
6. Xolmatov P.Q. Darsdan tashqari mashg‘ulotlar jarayonida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishni tendensiyalari, Kasb-hunar talimi jurnali.3/2021.
7. Xolmatov P. O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishni takomillashtirish, Tafakkur ziyosi jurnali.Jizzax.1/2023.